

کاربرد لغات و تعابیر توسط ناشنوایان

طیبه ذنوبی^۱

اشاره

کارشناسان امور ناشنوایان همواره درصدد یافتن راه‌کارهایی برای گسترش دامنه لغات ناشنوایان بوده‌اند؛ به ویژه یاد دادن مفاهیم انتزاعی، ضرب‌المثل‌ها، استعارات و کنایات. مقاله حاضر، تجارب مربی و آموزگاری را بیان می‌کند و دستاوردهای چند ساله خود را در این زمینه معرفی می‌نماید.

بدیهی است که در ابتدای راه، انجام مطلوب این کار در توان دانش‌آموز نیست. بنابراین، در آغاز، راه ساختن هم‌خانواده از فعل، مصدر، صفت عالی، صفت مفعولی، یای نسبت و با ذکر مثال‌های گوناگون توضیح داده می‌شود. آن‌گاه از او خواسته می‌شود تا به همین ترتیب ساختن هم‌خانواده را تجربه و تمرین کند.

در تدریس درس جدید و روخوانی، هنگام برخورد با کلمات نو، از دانش‌آموزان خواسته می‌شود مفهوم واژه جدید را از فرهنگ لغت بیابند. بدین وسیله زحمت و شوق یافتن واژه جدید باعث می‌شود معنا برای همیشه در ذهن آنان باقی بماند. این روش، زمانی نتیجه‌بخش‌تر خواهد بود که در این کار انگیزه‌ای برتر، همچون امتیاز و تشویق وجود داشته باشد.

کاربرد فرهنگ لغات در املانویسی:

اگر بتوان با آموزش هر فعل و مفهوم آن، مصدر را نیز، به دانش‌آموز آموخت، آن‌گاه می‌توان امیدوار شد که هنگام تقریر املا، چنانچه وی با لب‌خوانی، فعلی را نفهمیده باشد، با تکرار مصدر یا هم‌خانواده‌های آن، فعل مورد نظر به او یادآوری می‌شود. مثلاً چنانچه دانش‌آموزی فعل «می‌نویسد» را نفهمید، با گفتن مصدر آن، یعنی «نوشتن» و ماضی آن «نوشت» و یا «نویسنده» می‌توان به گونه‌ای او را به کلمه مورد نظر رهنمون شد. به عبارت دیگر، دانش‌آموز تمرین می‌کند که با دیدن و شنیدن هر کلمه، هم‌خانواده‌های آن را همراه با مفاهیم و کاربرد خاصشان، بیاموزد و با شنیدن یک واژه، واژه‌های دیگر را در ذهن خویش تداعی کند. تجربه دو ساله استفاده از فرهنگ لغات، بیانگر این واقعیت است که اگر بتوانیم شماری واژه‌های کلیدی و غیرتخصصی را با مفهوم درست و کاربرد صحیح، و هم‌خانواده‌ها و مترادف‌های آن به دانش‌آموز، آموزش دهیم، خود به خود، او را در امر برقراری ارتباط کلامی و نوشتاری بهتر یاری داده‌ایم. دانش‌آموز ناشنوا نیاز به فرهنگ لغاتی دارد که همیشه در دسترس وی باشد تا او همواره در حال جست‌وجوی معانی واژه‌ها برآید.

بدیهی است این روند تحصیلی تا سطوح بسیار عالی، و پر کردن ذهن او از انبوه لغات، هرگز مشکل ارتباط او را حل نخواهد کرد. شاهد این ادعا، انبوه ناشنوایانی هستند که در فرایند پرسش و پاسخ از حد کلمات ساده فراتر نمی‌روند.

ایجاد تحول در درس نگارش و تهیه آیین نگارش ویژه دانش‌آموزان ناشنوا:

محدود بودن گنجینه لغات دانش‌آموز آسیب‌دیده شنوایی، ساده‌اندیشی، ساده‌نویسی و گاه نامفهوم‌نویسی را به دنبال دارد؛ به اندازه‌ای که گاهی جمله‌های تکراری، ساده و دو کلمه‌ای، تمام متن

فراگیری ادبیات، به عنوان زبان فرهنگ و تمدن یک ملت ضروری است و ضرورت این مسئله برای ناشنوایان دو چندان است؛ چرا که شکل‌گیری مفاهیم ذهنی، خزینه ذهنی لغت، حفظ کلمات، یافتن و کاربرد واژگان متضاد و مترادف و استفاده بجا و مناسب از کلمات، برای ناشنوایان مؤثر و ضروری است و از طریق ادبیات، روابط اجتماعی آنان شکل می‌گیرد.

محصور شدن ناشنوایان در محدودی از لغات و مفاهیم و آشنا نبودن با مفهوم مجازی لغات و عبارات، با توجه به اینکه، مجاز بخش اساسی از ادبیات هر کشوری است، آنان را به گونه‌ای، از دیگر دانش‌آموزان متمایز می‌سازد.

بررسی وضعیت موجود نشان می‌دهد که بسیاری از دانش‌آموزان ناشنوا، در گفتار و نوشتار ضعیف هستند. در نظر آنان، همه کلمات در مفهوم حقیقی خود به کار می‌روند. ناشنوایان، درک بسیار ساده و ابتدایی از عبارات و کلمات دارند، به گونه‌ای که حداکثر نوشته برای یک سوژه، از یک صفحه تجاوز نمی‌کند؛ افعال را اغلب بدون شخص و زمان به کار می‌برند و غالباً علاقه‌ای به درس املا ندارند.

افزایش و بهبود ارتباط دانش‌آموزان ناشنوا نیازمند فعالیت‌هایی است که با افزایش و گسترش دایره لغات و لذت‌بخش کردن فرایند تحصیل و استفاده از آن، برای دوران فراغت از تحصیل امکان‌پذیر خواهد شد و اصولاً در اختیار گرفتن ادبیات، برای رفع نیازهای دانش‌آموزان استثنایی راهکارهایی را پیشنهاد می‌کند. امید است اجرای این فعالیت‌ها بتواند مشکل ناشنوایان را در نوشتن و گفتار و به طور کلی، ارتباط با دیگران برطرف ساخته و به جای رنج بردن از مشکل ناشنوایی، استعداد‌های نهفته در وجودشان را به منصفه ظهور برسانند.

استفاده از فرهنگ لغات ویژه دانش‌آموزان ناشنوا:

این مجموعه شامل برخی لغات کتاب فارسی دوره راهنمایی است. در این مجموعه، غیر از کلمات و اصطلاحات خاص که کاربردی مقطعی و ویژه دارند، پاره‌ای از افعال معروف، اسمها، صفتها و اصطلاحات رایج موجود در کتاب با رعایت ترتیب الفبایی نگاشته شده است. اساس کار بر فراگیری معانی و مفاهیم واژه‌ها و گسترده کردن گنجینه لغات دانش‌آموزان است. هر کلمه به صورت ساده نوشته شده و در هر جلسه درس، بنا به اقتضای وقت، کلمات روی تابلو نوشته می‌شوند؛ دانش‌آموز، معنای کلمه را می‌بیند، تکرار می‌کند و سپس برای هر کلمه، یک یا چند هم‌خانواده ذکر می‌کند.

۱. آموزگار مدارس استثنایی نجف آباد و نویسنده مقاله و کتاب درباره ناشنوایان.

دوره راهنمایی:

بسی بجا و شایسته است که طی سال‌های اخیر، تألیفات ویژه‌ای برای کتاب‌های دوره ابتدایی کودکان ناشنوا انجام گرفته است، اما این روند زمانی منطقی و مناسب‌تر می‌نماید که این تغییر و تحول تا دوران راهنمایی نیز ادامه یابد. با این کتاب‌ها، بسیاری از حلقه‌های اتصال این دو دوره مفقود شده و دانش‌آموز و معلم به سردرگمی دچار شده‌اند.

کتاب‌های فارسی به بازسازی‌ها و بازآفرینی‌های و بازنویسی‌هایی نیازمند است که به چند مورد آن اشاره می‌شود.

تغییر خط:

خط بسیار زیبا و دلنشین نستعلیق، مطابق نیازمندی‌ها و توان دانش‌آموز عادی است و حال آنکه کودک ناشنوا به خطی ساده و قابل فهم نیازمند است.

ساده شدن متن:

ایجاد فرصت‌های برابر برای دانش‌آموزان استثنایی و عادی، به این نیست که آنها را در شرایط یکسان مواد درسی و آموزشی قرار دهیم، بلکه این فرصت‌های برابر، باید از راه‌های مختلف دیگر، صورت گیرد. یکی از این راه‌ها، ساده و قابل فهم نویسی متون فارسی است. پس می‌توان همان مطالب درسی کودکان عادی را با کلمات و عبارات ساده که در اندازه درک دانش‌آموز ناشنوا باشد، در اختیار آنان قرار داد تا امر آموزش بهتر تحقق پذیرد.

کم حجم شدن مطالب درسی:

اگر بپذیریم که دانش‌آموز استثنایی، یعنی دانش‌آموزی با شرایط ویژه و نیازمند امکانات ویژه برای تحصیل، پس خواهیم پذیرفت که دانش‌آموز ناشنوا شرایط دانش‌آموز عادی را دارا نیست تا بتواند برابر او همان تکالیف درسی را داشته باشد. حجم فراوان متون درسی، امکان تأمل بیشتر و تفهیم درس را از دانش‌آموز خواهد گرفت و آن چنان که شایسته است فرایند آموزش، به طور عمیق صورت نمی‌گیرد.

تهیه دستور زبان کارآمد و عملی:

در آموزش و پرورش عادی، دانش‌آموز با قواعدی از دستور زبان آشنا می‌شود که از سال‌های پیش از آموزش الفبا، با آن آشنا بوده و از طریق والدین آن را آموخته و به خوبی صحبت می‌کند و اکنون می‌آموزد که برای صحبت کردن، نوشتن و برقراری ارتباط، به سه گروه فعل، اسم و حرف و جزئیات آن نیازمند است. بنابراین، دستور زبان فارسی به او آموخته می‌شود.

اما دانش‌آموز ناشنوا همزمان با آشنایی مباحث دستور زبان، باید درست یاد گرفتن و درست نوشتن را نیز فرا گیرد. این است که روش ما در آموزش دستور زبان برای او کافی نیست و نمی‌تواند

یک انشا را تشکیل می‌دهد.

برای زیبا و متنوع نوشتن، باید از کلمات و عبارات، به عنوان ابزار کار استفاده کرد. بدون آگاهی دانش‌آموز از زیبایی‌های سخن، نمی‌توان انتظار داشت که خوب و زیبا بنویسد. دانش‌آموز با توجه به مقدار شنوایی، مفاهیمی چون خوب و بد، زشت و زیبا، مهربان و بدرفتار، کوچک و بزرگ را می‌فهمد و لمس می‌کند. این عدم آشنایی با مفاهیمی گسترده‌تر، او را محدود خواهد کرد. بنابراین، به نظر می‌رسد اگر مقداری از این نارسایی‌ها کاسته شود، کمک شایانی به او شده است. این اعتقاد وجود دارد که آیین نگارش باید بتواند به عنوان کلید، قفل‌های محکم و آهنین ذهن این عزیزان را بگشاید. بر این اساس، انشا، اساسی‌ترین و مهم‌ترین درس دانش‌آموز ناشنواست.

پیشنهادهای:

از جمله کارهایی که می‌توان در این زمینه انجام داد، به کارگیری از تشبیهات، به کارگیری ضرب‌المثل‌ها، اشعار، تعابیر و اصطلاحات، مترادفات و متشابهات است.

- **به کارگیری تشبیهات:** معمولاً انشای دانش‌آموزان ناشنوا، سرشار از جمله‌ها و مفاهیمی چون خوبی و بدی، زشتی و زیبایی است. اگر دانش‌آموز بیاموزد که اگر تعابیر معادل همین عبارات ساده را در انشا به کار ببرد، نوشته‌اش، دلنشین و دلچسب‌تر می‌شود، بی‌شک از انجام این کار دریغ نخواهد کرد. تشبیه، اساس و جان ادبیات است. دانش‌آموز باید بیاموزد به جای جمله «مادرم خوب است» بتواند از عبارت «مادرم گل است» استفاده کند؛ زیرا گل مظهر تمام خوبی‌ها و زیبایی‌های دنیا است. دانش‌آموز ناشنوا به تشبیه نیازمند است و بنابراین، با تداعی می‌توان ذهن او را نسبت به تشابهات فعال کرد.

- **به کارگیری اصطلاحات ادبی:** دانش‌آموز باید بیاموزد که چگونه از فعل‌های ساده و جمله‌های عامیانه استفاده کند و معادل ادبی آن را بسازد. پاره‌ای از این تعابیر را می‌توان در ابتدای سال در اختیار دانش‌آموز قرار داد تا بتواند به موقع در نوشته‌های خود از آن استفاده کند.

- **به کارگیری کلمات مترادف و متشابه:** این کلمات، گرچه یک مفهوم را می‌رسانند، اما زیبایی خاصی به نوشته می‌بخشند و در ضمن، حجم نوشته را نیز، افزایش می‌دهد. بیشتر دانش‌آموزان ناشنوا نمی‌دانند که با بهره‌گیری از این فرایند چگونه انشاهای خود را زینت بخشند. پس بجاست که در ابتدای سال، سیاهه‌ای از این لغات در اختیارشان، آنان قرار داده شود تا آنها به این امر مهم رهنمون شوند.

ضرورت تحولی کلی در کتاب‌های فارسی، به ویژه کتاب‌های

تأکید بر تهیه فیلم‌های آموزشی:

اگر همچنان بر این باور باشیم که دانش‌آموز ویژه، یعنی شخص نیازمند امکانات ویژه، به خوبی درمی‌یابیم که فیلم‌های آموزشی، یکی از اساسی‌ترین نیازهای این عزیزان است. برای دانش‌آموزان عادی که انواع رسانه‌های گروهی، در دسترسشان است، فرایند آموزش آسان‌تر است؛ اما دانش‌آموز ناشنوایی که از درک ساده‌ترین عبارات مجلات و روزنامه‌ها محروم است، محتوای برنامه‌های تلویزیون را آن چنان که باید نمی‌فهمد و همیشه در تنهایی خویش است. فیلم‌های آموزشی حتی برای ساده‌ترین دروس نیز، ضروری است تا بدین وسیله بتوان فرصت‌های از دست رفته آنها را جبران کرد.

مصور کردن جریان‌های تاریخی و اجتماعی:

از آنجا که تکیه دانش‌آموزان ناشنوا، بر حس بینایی است، بیان بسیاری از جریان‌های تاریخی کتاب فارسی، به صورت مصور، می‌تواند توانایی و میزان فراگیری این عزیزان را افزایش دهد. از طریق عکس‌های مناسب می‌توان فراگیران را در یادگیری بهتر و مؤثرتر یاری کرد.

پایان: ناشنوایان دو زبانه هستند. از یک سو باید با زبان اشاره و از طرف دیگر با استفاده از ادبیات همگانی در لب‌خوانی و روابط شفاهی و نیز نوشتن به تفهیم و تفاهم می‌پردازند. در هر صورت باید ذهنیت آنان از لغات و تعابیر و روش استفاده درست، سامان یافته‌تر گردد.

مآخذ:

تعلیم و تربیت استثنایی، ش ۱۲، مهر ۱۳۸۸، ص ۳۴-۲۹؛ شکست سکوت، ش ۵۰، بهار ۱۳۸۲، ص ۲۷-۲۶؛ دانشنامه ناشنوایان، ج ۱، ص ۲۷-۲۴.

باسواد - سواد
Educated

مشکلی را از او حل کند. شاهد مطلب آنکه این عزیزان پس از گذراندن دوران راهنمایی حتی مطابقت فعل و فاعل و رعایت ترتیب اجزای جمله را نمی‌دانند. نتیجه آنکه کار باید به طور اصولی از دوران ابتدایی آغاز و در دوره راهنمایی تکمیل شود تا زمینه‌ای برای برابری فرصت‌ها فراهم آید.

روش‌های جذاب و جدید برای درس املا:

درس املا برای دانش‌آموز ناشنوا، همواره یکی از درس‌های سخت به شمار می‌رود. به نظر می‌رسد عدم علاقه معلم و شاگرد به این درس، به دلیل عدم سرمایه‌گذاری در دوره ابتدایی است. با فرض اینکه دانش‌آموز لب‌خوانی صحیح را فراگرفته است، به روش‌های ذیل می‌توان علاقه‌مندی او را در درس املا بیشتر کرد:

- به کار بردن جمله به جای کلمه:

بدیهی است در این روش، نخست از دو یا سه کلمه آغاز می‌کنیم و به تناسب آمادگی دانش‌آموز، شمار کلمات را بیشتر می‌کنیم تا جمله کامل را ادا نماییم. دانش‌آموز در آغاز کار اعتراض خواهد کرد، اما به گذشت زمان خواهد آموخت که با این روش، بهتر می‌تواند بنویسد.

- تقویت حافظه به روش تشویق:

این روش تا کنون بسیار موفق بوده است. در این روش چندین کلمه یا جمله، یا یک جمله را به طور کامل، بیان کرده و از دانش‌آموز خواسته می‌شود با استفاده از لب‌خوانی جمله آن را بنویسد. سپس، به کسانی که با اولین تکرار، تمام کلمات را درست و بدون غلط نوشته‌اند، امتیاز می‌دهیم؛ آن‌گاه دوباره جمله را تکرار می‌کنیم و دانش‌آموزانی که متوجه نشده‌اند، این بار جمله صحیح را می‌نویسند. بدیهی است این کار مستلزم صرف زمان بیشتری برای املانویسی است. این روش با استقبال فراوان دانش‌آموزان همراه بود.

تلفیق ادبیات و موسیقی:

برای یادگیری بهتر و حفظ شعر و لذت بردن از آن بسیاری از ما بر این باوریم که آموزش دانش‌آموزانی که شنوایی آنها آسیب دیده، تنها با لب‌خوانی میسر است و در این میان، سهم نیمه‌شنوایان را فراموش کرده‌ایم، اما باید بدانیم که نیمه‌شنوایان نیز، همچون ما نسبت به شنوایی خویش از موسیقی لذت می‌برند و انواع غمگین و شاد آن را می‌شناسند.

اگر بتوان هر کدام از شعرهای کتاب فارسی را با توجه به بحرهای عروضی طبقه‌بندی کرد و از حداقل وسایل موجود، یعنی تَن صدا، دست زدن و لحن گفتار استفاده کرد، برای دانش‌آموز لذت بیشتری ایجاد می‌شود؛ مثلاً شعرهای رستم و اسفندیار را باید با حالت حماسی خواند. از نوارهای شاهنامه‌خوانی در کلاس استفاده کرد. مطلب دیگر این است که شاید بتوان به کمک رایانه، دانش‌آموز ناشنوای مطلق را نیز با وزن شعر آشنا ساخت. اگر بتوان، مثلاً وزن و بحر شعری را همراه با جایگاه تلفظ هر کلمه، به صورت نتهای موسیقی بر روی رایانه نشان داد، می‌توان انتظار داشت که حتی دانش‌آموزان ناشنوای مطلق نیز، بتوانند وزن شعر فارسی و زیبایی‌های آن را خوب بفهمند و به صورت تک‌خوانی یا گروهی ارائه دهند.

انجام این کار به جهت نو بودن، مستلزم صرف وقت بسیاری است؛ اما با توجه به هزینه‌های سنگینی که در جهان امروز برای کشف و رمز و راز طبیعت و استعدادهای نهفته انسان صرف می‌شود، ارزش سرمایه‌گذاری خواهد داشت.